

Báthory Orsolya

Pázmány Péternek szóló latin nyelvű ajánlások*

A barokk irodalmi alkotások paratextusaira vonatkozó vizsgálatok az európai irodalomtörténet-írásban már több évtizedes múltra tekintenek vissza. A magyarországi prelimináriákkal foglalkozó szakirodalom a kétezres évekig jobbra egy-egy műre koncentrált, a teljesség igénye nélkül végzett vizsgálatokra épült. Kisebb-nagyobb forráskorpuszokat már Hargittay Emil és Heltai János is feldolgozott, de szisztematikus műfajmonográfia csak 2013-ban jelent meg Pesti Brigittától.¹ A méltán hiánypótlónak tekinthető *Dedikáció és mecenatúra...* a 17. század első felében keletkezett magyar nyelvű előzékszövegeket vizsgálja és rendszerezi retorikai szempontból, külön fejezeteket szentelve a prelimináriákban alkalmazott különféle toposzok tipologizálásának. Jelen írásomban módszertani fogódzóként használtam fel a monográfiát, minthogy a magyar nyelvű paratextusokon végzett vizsgálatok egy kisebb, latin nyelvű forráscsoport esetében is jól alkalmazhatók, és segítségükkel a két szövegtörzs közötti levélretorikai párhuzamok megfelelően kimutathatóak. A Pázmány személye köré szerveződő dedikációs leveleket már többen vizsgálták. Hargittay Emil és Bajáki Rita a Pázmány által írt előzékszövegeket vizsgálta.² Káldi György vasárnapokra szóló prédikációinak előzékszövegeit, köztük a primáshoz szóló dedikációt az azokban kibontakozó szerzői program szempontjából Gábor Csilla

---

* A szerző a MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tudományos főmunkatársa.

¹ HARGITTAY Emil, *Irodalomszemlélet Pázmány előszavaiban és könyvajánlásaiban* = H. E., *Filológia, esztétörténet és retorika Pázmány Péter életművében*, Budapest, Universitas, 2009 (Historia Litteraria, 25), 191–197; HELTAI János, *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában, 1601–1655*, Budapest, OSzK–Universitas, 2008 (Res libraria, 2); PESTI Brigitta, *Dedikáció és mecenatúra Magyarországon a 17. század első felében*, Budapest–Eger, Kossuth Kiadó – Eszterházy Károly Főiskola, 2013.

² HARGITTAY, *Irodalomszemlélet...*, i. m.; BAJÁKI Rita, *Mit üzen Pázmány?* = *Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. AJKAY Alinka, BAJÁKI Rita, Vác, Mondat Kft, 19–23.

ismertette.³ Veresmarti Mihálynak az *Intő s tanító levél...* című művében olvasható, a már elhunyt érsek-bíboroshoz címzett ajánlásával Baricz Ágnes foglalkozott részletesebben.⁴

A Pázmánynak szóló latin nyelvű ajánlások közül kizárólag a 17. században keletkezett dedikációkat vizsgáltam, amelyhez kiindulási pontul a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* második kötete és Podhradczy József Pázmány-biobibliográfiája szolgált.⁵ Ez utóbbiban olvasható a primásnak dedikált művek listája.

A legkorábbi ajánlást Lépes Bálint 1616 és 1617-ben megjelent, a négy végső dologról szóló kétkötetes művében olvassuk.⁶ Lépes a lateráni kanonokok kongregációjához tartozó Gabriele Inchino *Prediche sopra i quattro Novissimi* (Velece, 1593) című prédikációs gyűjteményét ültette át magyarra, az eredeti olasz mű Anton Dulcken által készített latin fordítása (*Conciones de quatuor hominis novissimis...*, Köln, 1609) alapján.⁷ Mindkét kötet elején olvasható egy-egy Pázmánynak szóló dedikációs levél (Epistola dedicatoria), amelyek megfelelnek az ajánlólevél retorikai sztenderdjének, minthogy felépítésük a dedikációs episztola korban szokásos gyakorlata szerint alakul.⁸ Így mindkét *Tükör* dedikációjában azonos a megszólítás, amely követi a *salutatio* hagyományos tartalmi és formai (tipográfiai) sajátosságait, vagyis azokban felsorolásra kerül valamennyi rang és

---

³ GÁBOR Csilla, *Káldi György prédikációi: Források, teológia, retorika*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001 (Csokonai Könyvtár, Bibliotheca Studiorum Litterarium, 24), 122–131.

⁴ BARICZ Ágnes, *Veresmarti Mihály és bitvitái = „Tenger az igaz bitrül való egyenlenségek vitatásának eláradott özöne...”: Tanulmányok XVI–XIX. századi bitvitáinkról*, szerk. HELTAI János, TASI Réka, Miskolc, ME BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, 2005, 85–92, i. h.: 91.

⁵ *Régi Magyarországi Nyomtatványok 1601–1635*, szerk. BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, Budapest, Akadémiai, 1983; PODHRADCZY József, *Pázmány Péter esztergami érseknek [...] élete*, Buda, 1836, 92–93.

⁶ LÉPES Bálint, *Az balandó és itéletre menendő teljes emberi nemzetnek fényes tükör [...]*, Prága, Sessius Pál, 1616. (A továbbiakban LÉPES 1616). Uő, *Pokoltól rettentő és mennyei bodogságra édesgető tükör [...]*, Prága, Sessius Pál, 1617. (A továbbiakban: LÉPES 1617).

⁷ Bitskey István tanulmánya ismerteti Lépes fordításának előzményeit és vizsgálja a két művet mint az itáliai seicento-stílus hazai példáját. BITSKEY István, *Lépes Bálint és az olasz „seicento” stílus* = B. I., *Esszék, művek, hagyományok (Tanulmányok a magyar reneszánsz és barokk irodalomról)*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1996 (Csokonai Könyvtár, Bibliotheca Studiorum Litterarium, 7), 148–160.

⁸ Pesti Brigitta megállapítása szerint a „17. században a dedikációs episztolák retorikai felépítése tökéletesen megfeleltethető a német levélretorikai sémáknak.” Eszerint a magyarországi gyakorlatban is a dedikáció szerkezeti sémája öt, nagyrészt a középkorból hagyományozódott elemből (*salutatio, captatio benevolentiae, narratio, petitio, conclusio*) épült fel. PESTI 2013, (1. j.), 105.

titulus, megjelenésre pedig középre zárt szövegek a címzett nevének kiemelésével és egyre csökkenő betűmérettel.⁹

A *salutatiók*ban Lépes patrónusaként és mecénásaként („Domino et Mecaenati suo”) tünteti fel Pázmányt. Arra, hogy miként valósult meg a mecénatúra, sem a szerzőtől, sem más, a művön kívüli forrásból nem kapunk választ. A patrónusság viszont valószínűleg azon alapult, hogy Pázmány ösztönözte a püspök-kancellárt művének megírására.¹⁰ (Meg kell jegyeznünk, hogy Pázmány nem kizárólag patrónusi szerepben van jelen a két *Tükör*ben. Lépes, aki Inchino, illetve Dulcken szövegét számos helyen jelentősen kibővítette a saját maga által felgyűjtött forrásanyagra támaszkodva, a *Kalauz*ból is átvett szövegeket.)¹¹ Az első kötet dedikációs levelének keltezése 1616. év Szent Mihály napja, vagyis mindössze egy nappal Pázmány kinevezése után Lépes már érsekként üdvözölhette könyvének patrónusát.¹² Az uralkodói nominációt a műve megjelenését megelőző kedvező előjelnek tekinti, és mint írja, örül, hogy a kötettel gratulálhat az elnyert méltósághoz.¹³ A dedikáció *narratiós* része is követi a magyarországi gyakorlatban bevett, még a középkorból hagyományozott levélretorikai sémát, így a bevezetésben a téma megjelölése, illetve kifejtése gyanánt egy kisebb értekezést olvashatunk az *ars moriendi* műfajával kapcsolatban.

Platón szerint a filozófia a halálról való elmélkedés. [...] Isten jóságából van mind az elméleti, mind a gyakorlati filozófia az ember

⁹ PESTI 2013, (1. j.), 106.

¹⁰ A pokolról és mennyről szóló *Tükör* ajánlásából kiderül, hogy az első kötet megjelenését is Pázmány kezdeményezte. „Anno praecedenti, cum opusculum de Morte et Extremo Judicio, vestra e Reverendissima e Celsitudini consecrassem, spoponderam hoc quoque volumen meum; et non meum; Meum, dispositione, elocutione et compendio. Non meum, primordio, sub Reverendissimae et Illustrissimae C. V. editum a me Auspicio, sacro eiusdem Nomini humiliter daturum, reverenter dicaturum, perenniterque consecraturum.” LÉPES 1617, (6. j.), A₃[r–v].

¹¹ FÖRKÖLI Gábor, *A Kalauz helye a magyar vallásos antropológia történetében: Pázmány Péter érvei a katolikus Lépes Bálint és a református Margitai Láni Péter műveiben*, 19–24 = *Útmutató: Tanulmányok Pázmány Péter Kalauzáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 14), 9–29.

¹² Pázmány 1616. szeptember 28-án az Udvari Magyar Kancellária által nyilvánosságra hozott esztergomi érseki kinevezéséről épp Lépes Bálint számol be egyik levelében. TUSOR Péter, *Pázmány, a jezsuita érsek: Kinevezésének története, 1615–1616 (Mikropolitikai tanulmány)*, Budapest–Róma, MTA–PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport, 2016 (Collectanea Vaticana Hungariae, Classis I, 13), 127. (A továbbiakban: TUSOR 2016).

¹³ „Quod enim dignius augurium evenire mihi potuit secundum proverbium, quam occursum Boni Viri? [...] sinceritatem et gaudium animi mei in novae dignitatis accessione, Illustrissimae ac Reverendissimae Amplitudinis Tuae et amorem moremque in pia gratulatione declare [!] haud aliter potui.” LÉPES 1616, (6. j.), [a_{3v}]–[a_{4r}].

számára, hogy azok szárnyára felkapaszkodva kerüljön vissza a csillagok ragyogó és gyönyörű székhelyére. Ez a visszatérés nem csak a halál kapuján való belépéssel történhet meg; mindazok, akik helyesen, vagyis keresztényi módon bölcsekednek evilági életük valamennyi tette és gondolata felől, abba az irányba terelődnek, hogy a helyes élet révén tudjanak jól meghalni, és a halára való helyes felkészüléssel legyenek képesek jól élni. Mivel tehát az evilági élet vége a boldog halál, és a halál vége a boldog élet, a halálról történő elmélkedés és az arra való felkészülés révén megtanulunk helyesen élni, és a helyes étellel felkészítjük magunkat az örökkévalóságra.¹⁴

Lépes szerint az ókori pogány filozófusok vajmi kevésbé, közülük is leginkább még Seneca foglalkozott a témával, annak erkölcsi vonatkozásával leginkább, a végső dolgokról való gondolkodás mégis a katolikus egyházban, és annak ókeresztény szerzőinél (Ciprián, Jeromos, Ágoston és Lactantius) vált specifikus és hitelesen vizsgált kérdéskörre.¹⁵ Lépesnek úgymond „kapóra jött”, hogy – mint írja – a császárral (II. Mátyás) és a királysággal kapcsolatos lelkipásztori feladatoktól (*curis sacrioribus*) és a mindennapos szolgálattól távol, egyfajta nyugodt kikötőbe érkezve fordulhatott a hajlott kora miatt is mind aktuálisabbá váló téma felé.¹⁶ Ezt követően mindössze megemlíti Gabriele Ichino művének Anton Dulcken által írt latin fordítását, mivel a szerzőről és a fordítóról, valamint a két *Tükör* konkrét keletkezési körülményeiről a magyar nyelvű *Előjáró levél*ben ír.¹⁷ Lépes nem hagyja ki a címzés indoklásának kötelező retorikai elemét sem. Az idevágó toposzjellegű,

---

¹⁴ „Praeclare admodum et vere a Platone dictum est [...] Philosophia mortis esse meditationem. [...] summi Dei benignitate utraque Philosophia, tam Theorica, quam Practica, homini fuerit data, ut his ceu geminis alis sublatu ad lucidissimam pulcherrimamque Astrorum sedem reveheretur: hic autem reditus non nisi per mortis ianuam fieri queat; quicumque recte, hoc est, Christiane philosophantur, omnes vitae huiusce mortalis actiones et cogitationes eo referent, ut recte vivendo bene mori, et bene moriendo beate vivere possint. Cum igitur praesentis vitae finis mors sit beata, mortisque rursus finis vita sit beata, de morte meditando et commentando recte vivere discemus, recte vivendo ad aeternitatem nos comparabimus.” LÉPES 1616, (6. j.), a[r–v].

¹⁵ *Uo.*, a₂–[a_{2v}]

¹⁶ „Postquam nimirum saepe numero optata spe otij sustentabar a Summi Caesaris et Regni curis sanctioribus ac quottidianis servitijs, quasi in portum quendam me recipiendo converteram me ad unum hoc studij, et simul solatij genus [...]” LÉPES 1616, a₂–[a_{2v}]. Ennek, a politikai parkoló pályára való tétellel való megelégedettségnek némileg ellent mond Lépes 1613-ban Thurzó Györgyhez írt levele, amelyben arra panaszkodott hogy kancellárként nincs megfelelő befolyása a magyar ügyekre. TUSOR 2016, (12. j.), 226, 658. jegyzet.

¹⁷ LÉPES 1616, (6. j.), 7–8.

a szokásra hivatkozó megnyilatkozáson túl¹⁸ Lépes elmondja, hogy olyan, mind politikai, mind vallási tekintetben kellő súllyal rendelkező potentátra volt szüksége, aki művének megjelenése után nemcsak megvédi őt az irigyek, rosszakarók és gáncoskodók gonoszságától, de képes vissza is verni azokat.¹⁹ Ezt a retorikai közhelyet a pokollal és mennyel foglalkozó *Tükör* ajánlásában azzal variálja, hogy az első kötet megjelenése után már mintegy valóra vált jóslatként mutatja be az őt és írását érő gúnyolódásokat.²⁰ A második *Tükör*-ben ugyanakkor Lépes mintha már nem annyira az irigyek és rosszakaratú emberek erkölcsi rágalmaitól tartott volna, hanem azoktól, akik a művét kritizálják. Azokra gondol, akiknek „csak akkora tehetsége van az íráshoz, amennyire mások megítéléshez mérik magukat, hogy teljesen híján vannak bármilyen egyéniségnek. Amikor pedig valamire képtelenek, mások ócsárlása révén akarják magukat úgy beállítani, mintha kiválóak lennének valamiben.” – írja.²¹ A magyar nyelvű, és az itt tárgyalandó latin dedikációk *narratiós* egységében gyakran előfordult ez az általános toposz, amely azzal indokolja az ajánlás címzését, hogy a patrónus személye, neve, méltósága védelmül szolgál majd a művet rágalmazók kritikájával szemben.²² Ugyanakkor ez a retorikai közhely kaphatott egy sajátos értelmezést a kortárs olvasókban, amennyiben többüknek eszébe juthatott a két *Tükör*-ben implikált erkölcsi-kegyességi eszmény és szerzőjük személyes életvitele között jelentkező diszkrépancia.²³ Több magyar

¹⁸ A szokásra való hivatkozás első *Tükör*-ben: „ünnepélyes szokás” – „ob solennem consuetudinem”, a másodikban: „az antik pogány és kortárs szerzők természetes szokása” – „Vetus cum gentilitium, tum etiam nostri huius saeculi authorum innata consuetudo. A „közönséges szokásra” mint irodalmi tradícióra való hivatkozás szokásához lásd: PESTI 2013, (1. j.), 214.

¹⁹ „[...] quaerendum mihi esset Mecaenas, et Patronus, qui celeberrimi sui nomini tutela, et eximiae auctoritatis clypeo, calumniantium improbitatem propulsaret atque retunderet; occurrerent plerique in Hungaria ex sacro ordine, qui et severiore hac contemplatione literarum commercium corrigerent aut temperarent [...], dum ex insperato splendor novus Illustrissimae et Reverendissimae Amplitudinis Tuae affulsit [...]” LÉPES 1616, (6. j.), a3. „Cum autem partim ob solennem consuetudinem, partim ob malevolorum ac invidiorum calumnias, qui aggressi et aspero supercilio [Julius SCALIGER, *Poetices*, Praefatio] labores pios aliorum damnare et nullo ipsorum merito labem aspergere, famamque lacerare adnituntur, quaerendum mihi esset Mecaenas et Patronus [...]” LÉPES 1616, (6. j.), [a2v]–a3.

²⁰ „Pollicebar et ego mihi non defuturos, qui clam vulgoque lucubratiunculas hasce meas, suggillationis contagio polluerent conculcarentque cujus igitur sub clypeo, tutius eas in lucem emittere possim, circumspexi.” LÉPES 1617, (6. j.), [A2v].

²¹ „De ijs loquor, qui tanta ingenij secordia laborantes, tam aliorum judicijs addicti sunt, ut prorsus omni proprio spolientur; et cum aliquid scire assequi nequeant, aliena contemnendo, se aliquid praestare videri volunt.” LÉPES 1617, (6. j.), [A2v].

²² Lásd a *Dedikáció és mecenatúra...* toposzgyűjteményét: PESTI 2013, (1. j.), 265, 377, 397, 398 stb.

²³ A Lépes életét kísérő botrányokra Bitskey István is utal. BITSKEY, *Lépes Bálint...*, i. m., (7. j.), 148.

főúr panaszkodott ugyanis már a két *Tükör* kiadása előtt Lépes botrányos életvitelére, emellett protestáns kapcsolatai miatt a császári udvarhoz közel álló magasabb egyházi körökben sem tartották megbízhatónak.²⁴

A későbbiekben tárgyalt dedikációkkal ellentétben Lépes Pázmánynak szóló ajánlásaiban a *laudatiós* részek nem szolgálnak túl sok információval az érsek személyét, életpályáját illetően. Lépes nem használja fel például a nemzetséggel, származással kapcsolatos személyes dicstoposzokat, Pázmány anyai ágának (Massay/Maszlay) itáliai eredetét, valamint a család kiemelkedő nemesi tagjait sem említi, holott ezekkel tisztában volt az érsek szóbeli közlései alapján.²⁵ A nemesi leszármazásban lévő topikus lehetőséget a későbbiekben tárgyalt Kitionich János, illetve Jeremias Drexel aknázza ki.²⁶ Lépes általánosságban dicséri Pázmány erényeit, ugyanakkor nemcsak ez egyházi személyek laudációjában megszokott *pietas* és *fides* dicstoposzokat alkalmazza, hanem hangsúlyozza az új érsek tanbeli (doctrina) és világi ügyekben (civilis prudentia) megmutatkozó tudását egyaránt, többféle területen szerzett jártasságát, amely mind hozzájárul ahhoz, hogy Pázmány kiválóan vezesse a rábízott egyháztartományt.

Úgy vettem észre ugyanis, hogy valamiféle isteni támogatással, valamint minden jámbor és derék ember izzó vágyával és ítélete alapján szántak és hívtak a magyar katolikus egyház élére, ahol kegyességgel, hittel, csodálatra méltó tudományos felkészültséggel, az erények ragyogó összhangjával, gyakorlati érzékkel és a sokféle témában szerzett jártassággal irányítod a főegyházmegye ezen legfőbb, érseki székét, annak méltóságát gyarapítva és díszére válva.²⁷

Pázmánynak az érseksége előtti pályájára vonatkozó dicsőítése sem tartalmaz konkrét biográfiai adatot, viszont az „ortodox igazság védelme” vélhetően

---

²⁴ Vö. TUSOR 2016, (12. j.), 119, 226–227. Lépest politikai téren gyenge, határozatlan férfinak és Thurzó György nádor „uszályvivőjének” tartották. FRANKL [Fraknói] Vilmos, *Pázmány Péter és kora*, I, Pest, 1868, 177.

²⁵ Pázmány érseki kinevezését megelőző 1616. évi vizsgálat során tanúként hallgatták meg Lépest, ekkor közöl számos a leendő prímással kapcsolatos információt. TUSOR Péter, *Az 1616. évi Pázmány-proceszus tanúvallomásainak irodalomtörténeti vonatkozásai = Útmutató...*, 11. jegyzetben *i. m.*, 99–114, i. h.: 102; TUSOR Péter, *Kánoni kivizsgálás Pázmány Péterről: Családja, katolizálása, misszionálása (A Pázmány–Tboldy archívum irataival)*, Budapest–Róma, MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, 2017 (Collectanea Vaticana Hungariae, classis II, 6), 137. (A továbbiakban: TUSOR 2017).

²⁶ Pesti Brigitta ismerteti a dicstoposzok quintilianusi felosztását. Ez alapján szerepel a *genus* és a *natio* a személyes dicstoposzok között. PESTI 2013, (1. j.), 137.

²⁷ LÉPES 1616, (6. j.), a₃.

felidézte az olvasóban a prímás protestánsokkal szembeni hitvitázó műveit (kiváltképp az 1613-ban kiadott *Kalauzt*), valamint a katolikus egyházért, illetve a jezsuita rend védelmében végzett politikai ténykedését.

Láttam, hogy már annak előtte is sokkal tartoztunk érényeidnek, munkádnak, nevednek, amikor az ortodox igazságot dicséretes állhatatossággal és a tanítással védted meg, [...].²⁸

A dogmatikai felkészültség, a gyakorlati (esetleg jogi) ismeretek, a hitvédelem toposzok szintjén való említése szépen egybecseng azokkal a konkrétumokkal, amelyeket Lépes közölt a Pázmánnyal kapcsolatos kánoni kivizsgálás során felvett tanúvallomásában. A püspök-kancellár az 1616-os meghallgatásakor kiemelte a leendő prímásnak az 1611-es nemzeti zsinaton való kulcsszerepét, a prímási udvarban zajló tárgyalásokon való részvételét, valamint kitért közéleti szereplésére, nevezetesen a templomokban és az országgyűléseken tartott nyilvános előadásaira (*publicae lectiones*) is.²⁹

Az érsek érényei még topikusabb formában, vagy inkább valódi toposzokként jelennek meg a második, túlvilággal foglalkozó *Tükör* ajánlásában.

Nálad mi kedvesebbet látna drága hazánk? A kereszténység oszlopa vagy. Isten után te vagy (nem udvarlasképpen mondom) a régi üdv helyreállítója. Te vagy az Egyháznak Isten akarata révén a mennyből alászállt sziklája. Te vagy az, akit Isten arra szánt, hogy legtapasztaltabb fő kormányosként és legjobb harcosként vezesd hajóját megannyi hullámon keresztül.³⁰

A dedikáció befejező részében, a levélretorikai hagyománynak megfelelő *petitio*ban³¹ Lépes saját egyházi-világi pályafutását vázolja fel annak ürügyén, hogy mi mindent köszönhet Nagyszombatnak, a frissen kinevezett érsek (ideiglenes) székhelyének. A *petitio* elején engedélyt kér Pázmánytól, hogy hadd vallja magát Nagyszombat szülöttének, mivel az üdvösségre vezető lelki fejlődése („*primordia lucis immortalis*”) ott vette kezdetét, a nagyszombati szemináriumban tanult, és

²⁸ *Uo.*

²⁹ TUSOR 2017, (25. j.), 70, 137–138.

³⁰ „Quid enim Te Patria charissima vidit carius? Tu Christianae Reipublicae columen. Tu post Numen Divinum (absit assentatio) pristinae salutis restaurator. Tu tanquam e Coelo divinitus delapsa Ecclesiae petra. Tu es, quem Deus naviculae suae tanquam Archithalassum peritissimum et antesignanum optimum, tot tantisque fluctibus voluit praeponere.” LÉPES 1617, (6. j.), [A_{2v}]–A₃.

³¹ PESTI 2013, (1. j.), 106.

pappá is ott szentelték.³² Lépes legkorábbi papi hivatalaként a zólyomi és nyitrai főesperességet (1593) jelöli meg. A következő állomás említése viszont adalékul szolgálhat az eddigi Lépes-életrajzokhoz, amennyiben a püspök arra utal, hogy a Pálffy Miklós főkapitánysága alatt álló Érsekújvár (1598–1600) katolikus katonáinak lelki gondozását látta volna el, vélhetőleg táborigazgatóként.³³ Ezután nyerte el „a felséges császár kegyéből” a tinini (1605), majd a veszprémi (1608. április 9.) végül a nyitrai (1608. április 19.) püspökségeket, amelyeket a kancellárság (1609) követett. Minden dicsősége azonban – írja Lépes – legalább annyira illeti a tiszteletreméltó esztergomi káptalant (amelynek 1593 óta esztergomi kanonokként ő maga is tagja volt), mint őt.³⁴

Az időben következő Pázmánynak szóló ajánlást Kítonich János (1560–1619) jogi művének paratextusaként olvassuk.³⁵ Kítonich hivatali pályája csúcspontján „a királyi ügyek igazgatója és a Szent Korona ügyésze” volt.³⁶ Szakmai írása, a *Directio methodica* a korabeli peres eljárások összefoglaló gyűjteményeül, funkciója szerint a perrendtartás tankönyvéül szolgált, és Werbőczy *Hármaskönyve* mellett ez volt a leginkább használatban lévő, a régi magyar büntető perjogot tárgyaló mű.³⁷ A magyar törvénytár függelékei közé is felvett munka a hazai jogegységesítés és jogbiztonság megteremtésére irányuló, 16. században megkezdett programot folytatta, annak szellemében foglalta össze az eljárási jogot, és kísérelte meg a

³² LÉPES 1616, (6. j.), [A₅v].

³³ „[...] ad ipsum laudis et gloriae fastigium, pleno iam gradu adspirare et contendere cuperem, et sacro coetui militiae Vyvariensis clavum ac habenas tunc foeliciter Illustrissimo beatae recordationis Duce Nicolao Pálffy moderante operam pro facultate mihi data, multo tempore magna cum docendi voluptate navarem [...]” LÉPES 1616, (6. j.), [b₂r–v]. Tusor Péter azzal az új adattal egészítette ki az addig ismert életrajzot, hogy Lépes 1603-ban táborigazgató is volt. TUSOR 2016, (12. j.), 225.

³⁴ LÉPES 1616, (6. j.), [b₂v].

³⁵ KÍTONICH János, *Directio methodica processus iudicarii iuris consuetudinarii inchoati Regni Hungariae*, Nagyszombat, 1619. A mű későbbi kiadásainak, köztük a magyar nyelvű fordítás felsorolását lásd: WENZEL Gusztáv, *Kítonich János m. jogtudós jellemzete*, Új Magyar Múzeum 2/2 (1851–1852), 19–20.

³⁶ „A jogügyigazgató királyi szervként működött a középkor óta, 1774-től hivatali szervezet is társult hozzá. Hatáskörébe tartozott a korona, a királyi képviselő, amely során örködték ezek jogai felett magán- és közjogi érdekek esetén: feladat körében felperesként vagy vádlóként szerepelt. A vádfunkciót a király személyét és az államrendet veszélyeztető bűncselekmények, pl. felségsértés, a kincstár érdekei elleni támadás, pl. pénzhamisítás esetén gyakorolta a jogügyigazgató. Ő járt el a kincstár képviselőjében az olyan peres ügyekben is, amelyekben az anyagilag érdekelve volt, a királyi monopóliumok védelmében.” NÁNÁSI László, *Az ügyészj funkció a rendi kori Magyarországon*, Magyar Közigazgatás, 2017/4, 222.

³⁷ WENZEL Gusztáv, *Kítonich János... i. m.*, (35. j.), 14–37. SZABADFALVI József, *A magyar jogbölcséleti gondolkodás kezdetei*, Debreceni Szemle, 2008/4, 471.

Hármaskönyv homályos és ellentmondásos helyeinek tisztázását a gyakorlat számára.³⁸ A *Directio* a „joggyakorlat bibliájának” számított egészen 1723-ig, amikor is III. Károly bírósági reformja elhalványította jelentőségét.³⁹ Kitionich a művet egyszerre ajánlotta Pázmány Péter esztergomi érseknek és Forgách Zsigmond nádornak, akiket a címzésben patrónusaiként és a kiadás mecénásaiként jelölt meg. A *Praefacio* címet viselő előzékszövegben keveredik a két prelimináriaműfaj, a dedikációs levél és az előbeszéd funkciója, így inkább dedikációs előbeszédnek tekinthetjük a szöveget.⁴⁰ Minthogy külön előjáró beszéd nincs a mű elején, így a dedikáció *narratiós* részének bevezetésében szokásos témaismertető értekezés hosszabb és részletesebb a megszokottnál. Kitionich a dedikáció elején művének fontos, hiánypótló voltára hívja fel a figyelmet. A középkori és újkori államelméleti fejtegetésekben gyakran előforduló kifejezéssel az államot politikai testnek („corpus politicum”) nevezi, amelynek élő tagjai („viva membra”) a honpolgárok („cives patrios”) kénytelenek különleges nehézségekkel megbirkózni a bírósági ügyekben, holott igencsak hasznos és fontos lenne számukra, hogy tudják, a peres eljárás során mit kell tenniük és hogyan kommunikálnak. Az állam=test metaforát bontja tovább Kitionich, amikor a törvényeket a normális egészségi állapot és egyensúly fenntartóiként, a testet átjáró éltető szellemként írja le.⁴¹ Hiába ismerjük azonban a törvényeket – írja Kitionich –, ha nem vagyunk tisztában azok módszeres és gyakorlati alkalmazásával („methodum et praxim”), mert sem nem olvastunk, sem nem hallottunk azokról. Kitionich harmincévnyi jogászai tapasztalattal a háta mögött azon fáradozott, hogy ne csak a jogszabályokat, de azoknak az általános joggyakorlatban való alkalmazását és

³⁸ A jogalkotás egységesítését szolgálta a jogforrások (jogszabályok, szokásjog) összegyűjtése, rendszerezése. Így jött létre a *Hármaskönyv* (1517), majd a *Négyeskönyv* (1553) és a magyar dekrétumokat összegyűjtő *Corpus Juris Hungarici* első kiadása is (1584). MEZEY Barna, *Magyar jogtörténet*, Budapest, Osiris, 2007⁴ (Osiris tankönyvek), 50. A *Directio methodica* 1619-es kiadása tartalmazza a *Centuria contrarietatumot*, amely a *Tripartitum* ellentmondásainak feloldására szolgált. A *Directiót* 1734-től a *Corpus Juris Hungarici* állandó mellékleteként közölték. WENZEL, *Kitionich János...*, (35. j.), i. m., 20.

³⁹ KÁLLAY István, *Városi bírászkodás Magyarországon 1686–1848*, Budapest, Osiris, 1996, 90. WENZEL, *Kitionich János...*, i. m., (35. j.), 14–15.

⁴⁰ Vö PESTI 2013, (1. j.), 18.

⁴¹ „Magna multorum [...] et quidem frequens illa querimonia, Rempublicam hanc nostram ejusque tanquam politici corporis viva membra, Cives patrios intelligo, singularem in iis rebus difficultatem experiri, in quibus utilissima, imo plane necessaria esset dicendi agendique facilitas; hoc est leges nostras, quibus [...] quadam quasi eucrasia et simmetria in se ipsa temperata [...] vivisque spiritibus toto corpore diffusis, animata vivit, viresque Respublica [...]” KITIONICH 1619, (35. j.), a₂[r]–[a₂v].

vizsgálatát is közvetítse a téma iránt érdeklődőknek.⁴² Műve megírásában az igazságszolgáltatást megzavaró korabeli háborús, polgárháborús események (gondolhatunk itt a tizenöt éves háborúra, illetve a Bocskai-felkelésre) is ösztönözték, mivel „a fegyverek között a peres eljárások rendje könnyen feledésbe merül, ha az nincs lejegyezve.”⁴³ Kitionichot ebben, amint azt maga írja, a három nyolcados törvénytáron szerzett tapasztalatai segítették.⁴⁴ A bevezető értekezést a szerző művének szerkezeti ismertetésével zárja. A *Directio* tizenkét fejezetre osztva tárgyalja azokat a kérdéseket, amelyek akár az egyházi, akár a világi (vármegyei) ítélkezés folyamán gondot okozhatnak a joghallgatók számára. Ehhez csatolta hozzá a *Tripartitum*ban lévő ellentmondásos, kétségekre okot adó helyek magyarázatát, a *Centuria contrarietatumot*. Művének bemutatása után Kitionich rátér a tulajdonképpeni dedikációra. Az ajánlás Pázmány Péternek és Forgách Zsigmondnak történő címzését, Lépeshez hasonlóan az irigyekkel szembeni védelem óhajával indokolja.⁴⁵ Az ország két nagyjavadalmának neve a szerző védelmét („defensionem”) szolgálja, de művének díszére („ornamentum”) is válik. Az uralkodó sem maradhat említés nélkül, a két dedikáltat a „felséges ausztriai Nap” állandó sugárzása is beragyogja.⁴⁶

Az általános dicséretet után Kitionich rátér Pázmány egyénre szabott laudációjára, az ún. személyes dicstopozokra. Ezekben fontos szerep jut a primás „születés előtti erényeinek”, a származásnak (genus), vagyis a nemesi ősökből fakadó presztízsnak.⁴⁷ Kitionich Pázmány felmenőivel kapcsolatos okleveles

⁴² „[...] annis videlicet plus minus triginta, quibus illi operam atque industriam meam addixi, illum principali curae meae scopum posui, ut non tantum leges, sed et legum usum, qui diuturna consuetudine, et observationibus, veluti canalibus quibusdam hauritur, [...] transfererem in alios, ejus rei et capaces.” *Uo.*, [a_{3v}].

⁴³ „[...] inter arma [...] facile in oblivionem veniant, si non conscripti extant tenores in foro procedendi, [...]” *Uo.*, [a_{4r}].

⁴⁴ Kitionich az 1610. és 1612. évi Pozsonyban, valamint az 1611-ben Eperjesen tartott nyolcados törvénytáron szerzett tapasztalatait használhatta fel. WENZEL, *Kitionich János... i. m.*, (35. j.), 25. Az országgyűléseken kívüli bírósági időszakokkal (iudicia octavalia) kapcsolatos gyakorlatról lásd: PÁLFFY Géza, *A Magyar Királyság új fővárosa: Pozsony a XVI. században*, Fons (Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok), 20, 2013, 24.

⁴⁵ „[...] ejus mihi patrocinij securitas quaerenda fuit, cujus auspicijs, veluti tutelari umbone protegerer, et objecta invidentium aestibus magni nominis et favoris umbra, tutus essem et ego, et hoc quidquid est laboris literarum.” KITIONICH 1619, (35. j.), [b_{1v}].

⁴⁶ „Neque haec irritum meo voto, est enim vobis et autoritas prona et prompta ad defendendum, et splendor tam natus, quam qui in vos ab Austriaco Augustoque Sole merito vestro effusus est ad irradiandum perennante fulgore.” *Uo.*, [b_{1v}].

⁴⁷ Az emberekre vonatkozó dicstopozok Quintilianus-féle felosztását lásd: PESTI 2013, (1. j.), 134.

anyagban talált információkkal kedveskedik az érseknek. Pázmánynak bizonyosan nem volt ellenére a dicséret ezen fajtája, mivel a hazája, pontosabban a magyar rendek iránti hűségét kétségbevonó vádak is felmenőivel, a család Szent István koráig (a Hont-Pázmán nemzetséig) visszanyúló voltával cáfolja Thurzó György nádorhoz írt levelében.⁴⁸ Kitionich beszámol arról, hogy saját szemével látott egy eredeti, 1319-es oklevelet, amely szerint I. Károly király egy lovagi tornán lezajlott lánzsajjáték alkalmával véletlenül három fogát verte ki Pázmány György gróf fiának, István mesternek, kinek cserébe három falut, Povsát, Somogyot és Somot adományozta királyi hatalmánál fogva.⁴⁹ Ezek a települések Kitionich korában is a Pázmány család tulajdonában voltak.⁵⁰ A szerző azt az oklevelet is említi, amelyben I. Mátyás 1465-ben Pázmány András nevű dédapját és annak fivéreit a család valamennyi, már az őseik által is tulajdonlott birtokában („Bona omnia familiae Pázmányianae”) megerősítette, és „új adomány” címén („titulo novae donationis”) rájuk ruházta.⁵¹ Az uralkodó a Pázmány család tagjainak a király és a korona iránt

⁴⁸ A Pázmány-genealógiával kapcsolatos kutatások újabb eredményeiről Kanász Viktor megjelenés alatt álló tanulmánya számol be. Itt köszönöm meg a szerzőnek, hogy betekinthessem a cikkbe. KANÁSZ Viktor, *Újabb adalékok Pázmány Péter családjának történetéhez*, A Magyarországi Kutató Intézet 2019-es Évkönyve, szerk. BERTA Péter, Budapest, 2020, sajtó alatt). A leszármazással foglalkozó történészek munkáját segíti, hogy Pázmány tudatosan ápolta felmenőinek emlékét, számon tartotta a család genealógiáját, a családi levéltárat egyben tartotta és gondoskodott annak megőrzéséről (TUSOR 2017, (25. j.), 253–254). A neves magyar történelmi családokból kikerült felmenők nemcsak presztízst jelentettek számára, de a rájuk való hivatkozással cáfolhatta a vádak, miszerint a magyar rendek ellen szervezkedne (FRANKL, *Pázmány Péter...*, (j.), 216–219). A szakirodalom által sűrűn hivatkozott „Én is szinte oly magyarnak tartom magamat ...” kezdetű levélrészletben Pázmány maga említi a Massai-, Csáky-, Ártándy- és Czibak-családokkal való „attyafiságát”. (Pázmány Thurzó György nádorhoz, Prága, 1616. augusztus 20. = *Pázmány Péter Összegyűjtött levelei*, I, s. a. r. HANUY Ferenc, Budapest, 1910, nr. 32.) Franz Dietrichstein bíborshoz írt levelében (Pozsony, 1634. december 5.) konkrétan említi családjának a Hont-Pázmány nemzetségre visszamenő eredetét. „[...] familiola ista a tempore Sancti Regis Stephani (ad quem ex Germania Hunt Pazman ductor militiae venerat) hucusque perpetua successione serie propagata [...]” *Pázmány Péter Összegyűjtött levelei*, II, s. a. r. HANUY Ferenc, Budapest, 1911, nr. 916, 532. (A továbbiakban: PPÖL II).

⁴⁹ Kitionich is inkább a váradi káptalan másolatában megmaradt oklevelet láthatta. Az 1319. június 8-án kelt oklevélhez lásd: *Anjou-kori Oklevéltár, V: 1318–1320*, szerk. KRISTÓ Gyula, Budapest–Szeged, 1998, nr. 481. A váradi káptalan Báthory Zsigmond parancsára kiadott beiktatólevelében lemásolt oklevelet (TUSOR 2017, (25. j.), 348) teljes egészében közli Miller Jakab Ferdinánd. *Epistolae, quae haberi poterant... Petri Pázmány [...]*, ed. Iacobus Ferdinandus MILLER, I, Budae, 1822, VII–IX, h) jegyzet. Miller megemlíti, hogy Kitionich is megemlékezik az adományról.

⁵⁰ KITONICH 1619, (35. j.), b2.

⁵¹ Pázmány András, Péter és Mihály kapták a *nova donatió*t Bihar megyében lévő birtokaikra (mai nevükön: Panasz, Tóttelek, Szomajom, Belényesszentmárton, Pusztáújlak, az egykori Szentdiénes, Somogy puszta). Az oklevelet Báthory Kristóf parancsára 1579-ben készült másolatában közli TUSOR 2017, (25. j.), 347–348. A *nova donatio* szoros értelemben oly adomány, amelyben valamely

megnyilvánuló érdemeire való tekintettel, [Vitéz] János esztergomi érsek közbenjárására tette meg az adományt.

Kitonich Pázmány édesanyjára vonatkozó adatokkal is szolgált. Közli, hogy Massay Margit az itáliai Massai örgrófi család Magyarországra betelepült tagjainak leszármazottja.⁵² A Pázmány familia házasság révén a híres Csáky családdal is rokonságba került, amennyiben az érsek nagyanyja, Csáky Gábor leánya, és Miklós testvére, Csáky Katalin volt.⁵³ A Csákyak közül négyszáz évvel azelőtti időktől kezdve több erdélyi vajda is kikerült.⁵⁴ A primás dédanyja – írja továbbá Kitonich –, Pázmány János felesége, Ártándy Katalin (Kata) volt, leánytestvére annak az Ártándy Pálnak és Balázsnak, akiket Lodovico Gritti a legnagyobb kegyetlenséggel végeztetett ki, csak azért, mert Ferdinánd királyhoz csatlakoztak, nem pedig Szapolyai Jánoshoz.⁵⁵ A primás felmenőinek nagyszerűségét (decora) bizonyító adatokat

---

nemesi jószág erőtlén (kétséges) jogú birtokosa akkor részesült, midőn elődei is már a jószágnak hosszas és békés birtokában voltak. Célja az volt, hogy a birtokos magát a lappangó királyi jogra nézve biztosítsa. A *nova donatió*ról lásd: ENGEL Pál, *Nagy Lajos ismeretlen adományreformja*, Történelmi Szemle, 1997/2, 137–158.

⁵² KITONICH 1619, (35. j.), b2. Pázmány anyai ágának olasz eredete nem igazolható. TUSOR 2017, (25. j.), 22; Massay Margit genealógiáját lásd *Uo.*, 2. melléklet.

⁵³ Pázmány Péter apja, Miklós éppen ezen rokonság miatt indította meg a Csákyakkal szembeni pereskedést, ugyanis a Kitonich által is említett Csáky Kata részére testvére, Miklós nem adta ki a köteles leánynegyedet. A Csáky-örökségért folytatott per részletes tárgyalását lásd: TUSOR 2017, (25. j.), 284–286.

⁵⁴ Kitonich azért ír négyszáz évet, mert a Csáky családot sokáig a Csák nemzetség egyik elágazásának tartották. (Nagy Ivánnál is így szerepel: NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, III, Pest, 1858, 67.) Ez alapján a Csákyak közül a következők voltak vajdák: Csák nembeli II. Máté (†1283–1284) az 1270-es években többször, Csáky Miklós 1402–1403, 1415–1426 időszakokban, Csáky László pedig 1426–1437 között volt erdélyi vajda. (Karácsonyi már felveti a Csákyak ma már elfogadott Zsidó nemzetségből eredeztetett származását. KARÁCSONYI János, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, 3/1, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1901, 161.)

⁵⁵ Az Ártándyakkal való rokonsághoz lásd a genealógiát: TUSOR 2017, (25. j.), 2. melléklet. A Kitonichtól leírtakkal ellentétben Ártándy Pál és Balázs a mohácsi csata után mindketten Szapolyai hívei lettek, Ferdinánd ezért is fosztotta meg őket több birtokuktól, így pl. Kerekitől, felségsértés miatti jószágvesztésre ítélve a családot. A fivérek igen hamar Szapolyai legbensőbb hívei lettek, visszakapták Kerekit és további birtokokkal gyarapodtak. Mindkét fivér azonban ellenzékbe szorult, amikor nem támogatták Lodovico Gritti kormányzóvá választását. Gritti árulás vádjával börtönbe vetette, majd 1531. január 10-én Budán lefejeztette őket. BÁRÁNY Attila, *Adalékok az Ártándiak családi történetéhez*, Turul, 76 (2003)/1–2, 28–29. Pázmány Ártándy Pál és Balázs kivégzésében isteni büntetést látott, mert a testvérek egyházi jószágot foglaltak el. Kerekit, amelyért a Pázmány rokonság később pereskedni kezdett, Szapolyai János vette el az egyháztól, és adta az Ártándyoknak. Márpedig „mert valaki az egyházi jószágban részt vesz, nem kell hinny, hogy valaha sem magán, sem maradékján Isten áldása lehessen” – írja Pázmány rokonának, Veér Györgynek szóló levelében, 1631 novemberében. (PPÖL II, (48. j.), nr. 692, 223.) Szerinte „világi

– mint írja – nem üres szóbeszéd alapján közölte, hanem „régí és eredeti iratárakból” gyűjtötte ki („non vano a me rumore hausta, sed ex vetustis ac originalibus Tabulariis eruta”).⁵⁶ Egészen Szent István király államalapítását segítő Pázmán lovagig vissza tudná vezetni a Pázmányok családfáját, de „mert a nemzetséget és az ősokeket, és azokat, amik nem a mi tetteink, aligha gondolnám magunkénak” – írja, ettől itt eltekint.⁵⁷ Közismert, hogy Pázmány maga is nagy gonddal gyűjtötte össze és gondozta a családi leszármazását bizonyító okleveleket, és családi levéltárának nagy része ránk is maradt a primási levéltárba inkorporálva.⁵⁸

Kitonich a címzett „születés előtti erényeinek” tárgyalása után tér rá dedikáltjának a „saját korában szerzett érdemeire.”⁵⁹ A személyes erények közül Kitonich a nevelés és az iskolázottság (educatio et disciplina) dicstopozsait alkalmazza Pázmány laudációjában.⁶⁰ Kiemeli a primás tanulmányainak állomásait, Ausztriával és a jezsuita renddel kezdve a felsorolást. Mint írja, a Jézus Társasága legkiválóbb tagjai viseltettek iránta jóindulattal és jósoltak neki fényes jövőt. Rómában már fiatalon hírnevet szerzett magának a kontroverzirodalmi gyakorlatokban (oppugnans literarii exercitii) és a disputálás (defenderes disputando) terén.⁶¹ Iskolai

---

bűnökért azt nem érdemlették volt, hogy Budán fejeket szedjék.” Pázmány hasonló szellemben érvelt az egyházi birtokok Bethlen Gábor általi szekularizálása ellen a *Vindiciae ecclesiasticae* (1620) című pamfletjében. A röpirat ötödik fejezetében írja, „hogya az Istennek szentelt vagyion elvétele és világiaknak történő odaítélése minden isteni és emberi joggal ellentétesen, minden törvénynek ellentmondva történik, mert Istentől való törvény, hogy ha egyszer az emberek valamit felajánlottak Istennek, azon már változtatni nem lehet.” Ezt a tételt a Szentírásból és különféle egyháztörténetíróktól (Cassiodorus, Zonaras stb.) vett, az egyházi vagyion megsértő személyt halállal sújtó isteni ítéletet bemutató példákkal igazolta a röpiratban. PÁZMÁNY Péter, *Vindiciae ecclesiasticae, quibus edita a príncipe Bethlen in clerum Hungariae decreta divinis humanisque legibus contraria ipso jure nulla esse demonstrantur [...]*, Bécs, Wolfgang Schump, 1620, 26–27.

⁵⁶ Nem tudjuk, Kitonich itt mely *tabulariumokra* gondol. Az általa említett oklevelek megvoltak a váradi hiteleshelyi levéltár protocollumaiban, ám ezek talán elpusztultak 1598-ban a város Szaturdzsi Mehmed vezette ostromakor. Más vélemény szerint a levéltár megsemmisülése csak az 1660-os ostrom után következett be. TUSOR 2017, (25. j.), 291. Pázmánynál viszont biztosan megvoltak a Kitonich által hivatkozott iratok, mert 1617 augusztusában vette át a családi archívumot Nagyszombatban Péchy Simon erdélyi kancellártól. *Uo.*, 253–254.

⁵⁷ „[...] quin et ad eum usque fortasse Pazmannum, qui Sancto Stephano Primo Regi nostro rem Christianam in Hungaria fundanti e Germania auxilio accurrit, generis tui originem transcribere possem. Sed cum genus et Proavos, et quae non fecimus ipsi, vix ea nostra putem, ea lubens praetereo.” KITONICH 1619, (35. j.), [b_{2v}].

⁵⁸ TUSOR 2017, (25. j.), 255.

⁵⁹ Vö. PESTI 2013, (1. j.), 134.

⁶⁰ *Uo.*, 140.

⁶¹ KITONICH 1619, (35. j.), [b_{2v}]-b₃. Óry Miklós szerint Kitonich itt érdekes kortörténeti adattal szolgál „arra nézve, hogy Pázmány oroszlánkörmeit már római tanulmányi éve alatt felismerték.”

tanulmányai után a prímás oktatói tevékenységét dicséri Kítonich. A grazi egyetem hírnevét filozófiai és teológiai előadásaival öregbítette. Számos különféle nemzeti-ségű, nem nemesi származású hallgató köszönhette neki, hogy a magiszteri fokozat elnyerése után akár a jezsuita rend, akár az élet más területének kiválóságai lettek, és így sok más tekintetben a katolikus ügy hasznára váltak.⁶² Kítonich Pázmány irodalmi tevékenységét is laudáció tárgyává teszi.

Hány, immár külhoni ember is emleget téged dicsérőleg és hányan forgatják híres, akár latinul, akár anyanyelveden írt műveidet, amelyek nemcsak hogy nagyon hasznosnak bizonyultak, de a Magyarország iránti csodálatot is kivívták.⁶³

Dicséri továbbá Pázmány szónoki képességeit. A koronaügyész szerint – és itt véleménye némileg megegyezik a Lépes Bálint tanúvallomásában elmondottakkal – az érsek prédikációi (concionantem), (országgyűlési) „tanácsoló” beszédei (consulentem), valamint a politikai tanácskozásokon való felszólalásai (consultantem) egyaránt kivívják a csodálatot. Személyisége, felkészültsége, tapasztalatain alapuló könnyed és világos logikája, a kifejtést szolgáló ékesszólása, gondolatmenetei révén nyeri meg magának hallgatóságát.⁶⁴

Jeremias Drexel mariológiai traktátusa első részének Pázmányhoz címzett ajánlásában a dedikációt – Kítonichhoz hasonlóan – az érsek-bíboros genealogikus erényeivel, majd később a személyes kvalitásai révén elnyert érdemeivel, biográfiai adatokkal indokolja.⁶⁵

ÓRY Miklós, *Pázmány Péter tanulmányi évei*, szerk. BERZSÉNYI Gergely, Piliscsaba, Pázmány Péter Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2006 (Pázmány Irodalmi Műhely, Tanulmányok, 5), 133. Pázmány egyébként az 1593-as tanév nyári szemeszterétől 1596 júliusáig végezte teológiai tanulmányait Rómában. *Uo.*, 140.

⁶² KÍTONICH 1619, (35. j.), b₃. „Postea vero Graecensem in Styria magni nominis Academiam, philosophicis atque theologicis, et quidem diuturnis praelectionibus tuis, tanto fructu cumulasti, ut multos a te optimo Magistro, non degeneres discipulos, tuo quasi ex sinu, tua certe ex disciplina emiseris, qui vicissim alibi, diversis scilicet in Regnis atque Provinciis, vel doctissimos Magistros agerent, in eadem quae te aluit Societate, vel alio vitae instituto praemultis aliis prodescent Reipublicae Christianae.”

⁶³ „Quot te, et quam praeclara tua opera alia latina, patrii idiomatis alia, quae jam in manibus et ore etiam exterorum hominum summa cum laude versantur, non tantum utilissimum, sed et admirandum reddiderunt Hungariae [...]” *Uo.*, b₃.

⁶⁴ „[...] quae sive libros tuos legat, sive te concionantem, consulentem, aut consultantem audiat, attonitis in te, tuaque doctrina, atque summorum experimentorum facillima lucidissimaque ratione, explicatrice eloquentia, cogitationibus defigitur, [...]” *Uo.*, b₃–[b_{3v}].

⁶⁵ Jeremias DREXEL, *Rosae selectissimarum virtutum, quas Dei Mater Orbi exhibet*, I, Antwerpen, Jan Cnobbaert, 1636. (A továbbiakban: DREXEL 1636).

A *Rosae selectissimarum virtutum* ajánlását és az abban foglalt laudációt Hargittay Emil vizsgálta igen alaposan, annak minden vonatkozását feltárva, így itt el is tekinthetők a dedikáció ismertetésétől.⁶⁶ Egyedül csak a Drexelnél olvasható és Kitionichsal párhuzamba állítható genealógiai adatokra hívnám fel a figyelmet. Drexel ajánlásában olvasható egy *panegyris*re történő utalás, amely alapján Hargittay Emil feltételezi, hogy még Pázmány életében lehetett egy, az érsek-bíboros tetteit és érdemeit megörökítő, mindenfelé terjesztett *panegyris* vagy *elogium*, amely később az Alegambe-féle jezsuita lexikonba is bekerült.⁶⁷ Az Egyetemi Könyvtár Kaprinai-gyűjteményében van is egy Pázmányra vonatkozó *Elogium*, amelyet Bitskey István közölt egy olasz nyelvű tanulmányában.⁶⁸ A kéziratban maradt méltatás és Drexel ajánlása közötti kétlapnyi egyezést ugyanakkor Pázmány életpályájára vonatkozó adatoknál látjuk, a genealógiával kapcsolatos információkat valahonnan máshonnan szerezhetette meg Drexel. Esetleg kezébe kerülhetett Kitionich műve, bár nem valószínű, hogy a német jezsuitát a magyar perrendtartás érdekelte volna. Valószínűbb, hogy Drexel magától Pázmánytól informálódott,⁶⁹ ahogy talán már Kitionich figyelmét is maga az érsek hívhatta fel bizonyos adatokra.

Mindenesetre érdekes lehet egymással párhuzamba állítva nézni a két ajánlás genealógiai adatait.

KITONICH, <i>Directio methodica</i>	DREXEL, <i>Rosae selectissimarum virtutum</i>	Kéziratos <i>Elogium</i> ⁷⁰
Matre, ex qua Te Nicolaus Pater suscepit, Margaretham Massai habuisti, Illustri illa Massai familia ortam, cui	Hic Pater clarissimus, Nicolaus Pazmanus, hic Margarita Massaia, ex Marchionibus Massae	P. Nicolao Pazmano e vetustissima Huntpazmaniorum Prosapia, Matre

⁶⁶ HARGITTAY Emil, *Egy kultusz kezdetéhez: Jeremias Drexel SJ Pázmányról 1636-ban* = H. E., *Filológia...*, (1. j.), 181–187.

⁶⁷ „Te ingenio (ut in summa Panegyris tuae copia, siccissime tantum incedam) [...]” DREXEL 1636, (65. j.), A4. Idézi: HARGITTAY, *Egy kultusz...*, i. m., (66. j.), 184. A már valószínűleg 1634 előtt elkészült *elogium* Alegambe és Czvittinger műveiben való hagyományozódásáról bővebben: *Uo.*, 184–185.

⁶⁸ István BITSKEY, *Un panegirico sconosciuto in lingua latina su Péter Pázmány nominato cardinale* = „Una pastorale della comunicazione”. *Italia, Ungheria, America e Cina: l’azione dei Gesuiti dalla fondazione allo scioglimento dell’Ordine*, a cura Diego POLI, Roma, „il Calamo” 2002, 443–449.

⁶⁹ HARGITTAY, *Egy kultusz...*, i. m., (66. j.), 185.

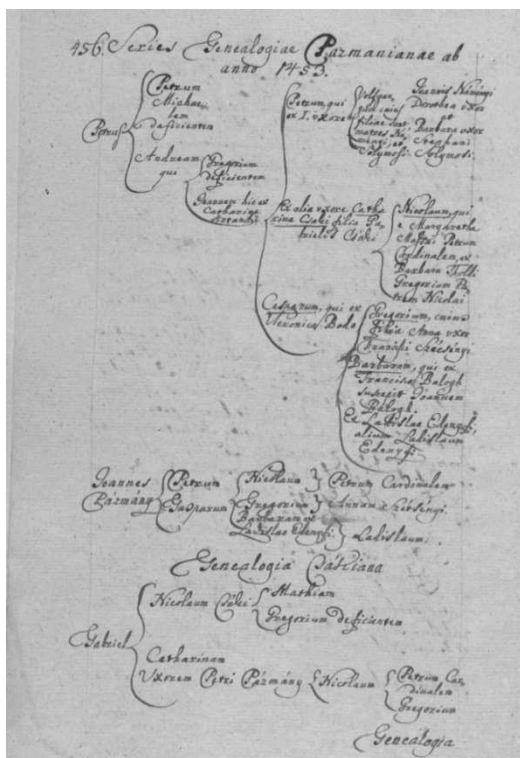
⁷⁰ Budapesti Egyetemi Könyvtár, Kaprinai B LVIII, 222–227.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/B2_Coll_Kapr_B_058/?pg=225&layout=1. (Az utolsó letöltés ideje: 2019. 11. 27.)

Marchiones Massae ex Italia in Pannoniam migrantes originem dederunt.	Italicis, in Pannoniam jam olim connubio transgressis.	vero Margarita ex Italicis Marchionibus Massae.
Avi tui mater Ioannis Pazmanni Conjunx, Catharina Artandi fuit [...]	Hic avus paternus Joannes, rebus gestis inclytus,	-
Vidi Matthiae primi Regis fortissimi litteras Anni 1465, quibus Abavo tuo Andreae, ac Fratribus illius ob egregia illorum erga Regem et Coronam merita [...] bona omnia familiae Pazmanianae [...] confirmavit.	hic abavus Andreas Matthiae Primi Ungarorum Regis munificentia locuples, suis meritis locupletior.	-
Vidi egomet originales litteras Caroli Regis Hungariae, Anno 1319. datas, quibus Magistro Stephano, Filio Comitiss Gregorii de genere Pazmany [...], quod Rex ipse hastiludio cum Stephano Pazmany concurrentes tres illi dentes fortuito excusserit, tres pagos [...] donavit.	Hic Stephanus ille Pazmanus, tritavus aut si quid ultra in sanguine excurrit: a Carolo Rege Pannonum, pro tribus in duello excussis dentibus, totidem municipiis donatus.	-
„quin et ad eum usque fortasse Pazmannum, qui sancto Stephano Primo Regi nostro [...] e Germania auxilio accurrit, generis tui originem transcribere possem.”	„[...] in hujus [sc. Stephani Regis] non fortius, quam pia aula Pazmanum reperio cum auxiliaribus copiis ab Germania inde usque digressum, et Dico Stephano Regi suppetiarum adminiculis gratificantem: ut jam tum pro Sacris et Aris stare Pazmanica domus condisceret; [...].”	-

Amint láttuk, Kitionich részletesebb a genealógia ismertetésében, amennyiben a Pázmány család Csákyakkal és Ártándyakkal való rokoni kapcsolatai közül is kiemeli azokat a felmenőket, akik az érsek, illetve általában a magyar olvasók számára nemzeti történeti szempontból érdekeseek voltak. Drexel ezzel szemben kizárólag Pázmány apai ági felmenőire koncentrál, így ragadhatta ki genealógiai kontextusából éppen Pázmány Jánost, akivel kapcsolatban csak annyit tud, illetve akar megemlíteni, hogy „tetteiről híres”, minthogy az Ártándy-rokonság taglalása nem illett bele az általa kigondolt narratívába. Arra, hogy a német jezsuita esetleg milyen formában találkozhatott a Pázmány család leszármazási vonalával, alkalmas például szolgálhat az alábbi, vélhetőleg Pázmány korában megrajzolt családfa.⁷¹

⁷¹ Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár (EFK), Batthyány-gyűjtemény, Cat. VII (Acta Excelsae Curiae Regiae), Tit. XL. s, fol. 456. TUSOR 2017, (25. j), 254. A Pázmány család leszármazását ismertető többoldalas kéziratot itt köszönöm meg Tusor Péternek, aki azzal a kísérő információval küldte el az anyagot, hogy a genealógia „Pázmány idejében készülhetett a családi levéltár – Biharból kihozott – okmányai alapján.”

Istvánffy Miklós (1538–1615) Bonfinit folytató történeti munkája IX. könyvében ugyancsak írt a Pázmányokkal rokon Czibak- és Massai-családok itáliai eredetéről és azok Bihar vármegyében történő megtelepedéséről.⁷² Talán nem teljesen alaptalan a feltételezés, hogy Istvánffy a családok említésével a történeti narratíván túlmutatóan, mintegy a tiszteletét akarta leróni az érsek és felmenői előtt, már csak azért is, mert Pázmány ösztönözte a történeti munka megírására.⁷³ Az érsek számára Bihar említése is bizonyára imponáló lehetett, hiszen ott volt „őseinek öröksége”, amint azt az évekkel később *A Szent Írásról és az Anyaszentegyházról...* című művének „Az böcsületes Bihar vármegyének” címzett dedikációjában írta.⁷⁴ A *Historiae* ajánlása Anton Hierat, kölni nyomdász írása, aki saját költségén jelentette meg a művet 1622-ben.⁷⁵ A dedikációval legutóbb Nagy Gábor tanulmánya foglalkozott, aki a történeti mű másik paratextusa, a Balásfi Tamás által írt Istvánffy-életrajz vizsgálatába vonta be Hierat írását.⁷⁶ A német nyomdász dedikációja, noha a magyarországi gyakorlathoz képest rövidnek mondható, felépítését és szorosabb értelemben vett retorikáját illetően számos hasonlóságot mutat az eddig tárgyalt latin nyelvű ajánlásokkal.⁷⁷ Így a primás pontos titulaturáját tartalmazó címzés (*salutatio*) után Hierat mindjárt rá is tér a levél *narratiójának* bevezetésére, amely a szokott módon a témamegjelölésnek ad helyet. Először Istvánffy Miklóst laudálja, akinek „rendkívüli tudással és alapos szorgalommal összegyűjtött anyagából megírt művét” Pázmány két évvel azelőtt küldte el neki Kölnbe.⁷⁸ Ezt követően a *captatio benevolentiae*-nek eleget téve dicséri

⁷² „Erat is ex Ciboa familia Liguistici generis in Italia per illustri oriundus, cujus utpote majores simul cum Marchionibus Massae ex Italia in Pannoniam migrantes, sedes et domicilia in ea parte Regni, quae Bihariensis dicitur, fixissent ac a Pannoniis luxato nonnihilo nominum vocabulo, Cibaci et Massaii denominati sint; quod ex eorum vetustis literarum monumentis clarius constare perhibetur.” ISTVÁNYFY Miklós, *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV*, Köln, Anton Hierat, 1622, 134.

⁷³ Lásd Pázmány levelét Istvánffyhoz (Graz, 1605. december 17.) PPÖL I, (48. j.), nr. 5, 8–9.

⁷⁴ PÁZMÁNY Péter, *A Szent Írásról és az Anyaszentegyházról két rövid könyvecske*, Bécs, 1626,)(2r–v.

⁷⁵ Anton Hierat életrajzát lásd: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz32219.html> (Az utolsó letöltés ideje: 2019. 10. 22.)

⁷⁶ NAGY Gábor, „... non memoris disrumpe silentia lethae, in quibus Hungariae facta sepulta iacent”: *A Balásfi-életrajzról* = „*A magyar történet folytatója*”: *Tanulmányok Istvánffy Miklósról*, szerk. ÁCS Pál, TÓTH Gergely, Budapest, MTA BTK TTI, 2018 (Magyar Történelmi Emlékek – Értekezések), 103–123.

⁷⁷ A magyarországi dedikációs episztolák retorikai felépítése tökéletesen megfeleltethető a német levélretorikai sémáknak. PESTI 2013, (1. j.), 105.

⁷⁸ „Prodit nunc tandem, Illustrissime et Reverendissime Domine, Historia illa Ungarica, quam ante biennium, a Generoso et Illustri Pannoniae nationis viro, Nicolao Isthvanfio summo studio

Pázmányt mint a mű patrónusát, aki egyrészt megőrizte Istvánffy kéziratát, másrészt kezdeményezte is annak kiadását.⁷⁹ A dedikációs gyakorlat szokásának megfelelően a *narratio* ismerteti a mű keletkezéstörténetét is, amelyet Istvánffy Miklós életpályájának kiemelkedő eseményeinek említése vezet be.⁸⁰ A biográfiai elemek egy része, így az itáliai tanulmányok során szerzett klasszikus műveltség, párhuzamba állíthatók Pázmánynak a *Kalauz* első, 1613-as kiadásának elején Istvánffyhoz (és Draskovich Jánoshoz) címzett ajánlásában lévő adatokkal.⁸¹ A szerző és műve méltatása természetesen a címzett implicit laudációjának is felfogható, Hierat ugyanakkor Pázmány tevőleges szerepét is kiemeli a mű megjelenítésében. Istvánffy ugyanis a kéziratot halálának közeledtekor végrendeletében Pázmányra bízta, „úgyis mint egy barátira, aki a szükségben is a legnagyobb jóindulattal viseltetett” Istvánffy iránt, „akihez az egymáséval harmonizáló műveltség és tehetség, valamint azok hasonlóságon alapuló összehangja kötötte.”⁸² A mű méltó volt örököséhez – írja a nyomdász –, mert Pázmány nyomban azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy amint lehet, nyomtassa ki a *Historiaet*.⁸³ Hierat az ajánlás indoklásában a mű megjelenését először a kölcsön (mutuum) és haszonkölcsön (commodatum) jogi kontextusába helyezi, minthogy az érsek rendelkezik a kéziratra vonatkozó örökösödési joggal (jus haereditarium). Ebből a jogból következik, hogy nem lehet más patrónusa és protektora a frissen megjelent kötetnek, mint az, aki öröklés útján tulajdonolja a kéziratot.⁸⁴ A másik szempont, hogy miért pont Pázmánynak szól a dedikáció, a védelem keresésének szokásos toposza, vagyis a nyomdász, minthogy ő a kötet mecénása is egy

---

accuratissimaque diligentia collectam conscriptamque, ut typis excudenda committeretur, ad me misisti.” ISTVÁNYFFY 1622, (72. j.), :2.

⁷⁹ „[...] Illustriss. etiam vestrae Celsitudini mos gerendus erat, quippe qui Historiae huius conservatae et publicatae author fuisti primus et praecipuus.” *Uo.*

⁸⁰ Istvánffy életének Hieratnál lévő ismertetéséhez lásd: NAGY, „... non memoris...”, *i. m.*, (76. j.), 109–110, 117.

⁸¹ *Uo.*, 110.

⁸² „Librum hunc Historicum Auctor, morti vicinus, Illustrissimae et Reverendissimae Vestrae Celsitudini, utpote amico summa benevolentia necessitate mutuaque studiorum et ingeniorum harmonia similique conformitate sibi coniunctissimo, testamento legavit; [...]” *Uo.*, :3.

⁸³ „[...] opus profecto tanto haerede non indignum: quod ab Illustriss. et Reverend. Vestra Celsitudine porro mihi communiatum, inque istum finem, ut typis prima quaque occasione evulgatum publici iuris fieret, transmissum fuit.” *Uo.*

⁸⁴ „Mutuum, hoc, sive mavis commodatum, Illustriss. ac Reverendiss. Domine, Celsitudini V. nunc reddo ac remitto, utpote vero et legitimo eius haeredi. Sic enim ius haereditarium voluit. Cum igitur lucem hanc liber hic primitus aspiciat, quem alium patronum ac protectorem, nisi proprium ac verum suum Dominum et haeridem, Illustrissimam scilicet Vestram Celsitudinem requirat?” *Uo.*

személyben, az érsek támogatásában látja a gúnyolódók és irigyek féltékeny mardosásával szembeni védelmét.⁸⁵ Ez utóbbi bizonyítására különféle, a dedikált laudációjában kötelező dicstopozsokat alkalmaz. Pázmány prímási méltóságában, valamint főkancellári tisztségében hosszú ideje kiválóan teljesít, a veszélyek és viharok közepette is mindig tiszteletre méltóan szilárdnak, feddhetetlennek és erősnek mutatkozott.⁸⁶

A Pázmánynak szóló latin nyelvű ajánlások számos retorikai hasonlóságot mutatnak tehát a magyar nyelvű dedikációkkal mind felépítésükben, mind az alkalmazott toposzokban. Ez nem meglepő, hiszen a magyar dedikációs gyakorlat is az eredetileg latin nyelvű antik és középkori levélretorikai sémákra épült. Túl ezen megállapításon a dedikációk vizsgálata szolgált néhány olyan érdekes adalékkal, amelyek alátámasztják, illetve gazdagítják az eddigi Pázmány-kutatásokat.

---

⁸⁵ „Neque ego alium eidem iure destinare poteram, qui eundem melius contra invidos Momorum aemulorumque morsus defenderet: [...]” *Uo.*

⁸⁶ „[...] quippe qui post Sacram Caesarem Hungariae ac Bohemiae Regiam Maiestatem Imperatorem ac Dominum nostrum Invictissimum et clementissimum, Primas Hungariae censeris, eiusdemque Regni Supremum Archiepiscopatum, Cancellariatum et Secretariatum insigni cum laude a multo iam tempore geris, inque tot ac tantis annorum aliquot adversitatibus, periculis ac procellis, eundem te semper, hoc est constantem, syncerum ac fortem cum summo nominis tui honore re ipsa exhibuisti.” *Uo.*,):(3.